

עצמאות

גיליון מסות מיוחד בנושא
משברים בישראל ובעולם, 2020-2023

כתב עת למדעי הרוח והחברה

כרך ו' | תשפ"ד מארס 2024

הפקולטה למדעי הרוח והחברה | הקריה האקדמית אונו

קשת

כתב עת למדעי הרוח והחברה

גיליון מסות בנושא משברים בישראל ובעולם, 2020-2023

עורך הגיליון:

דוד סורוצקין

עורכי כתב העת:

רויטל שיוביץ-סלע, מיכל ענבר ודוד סורוצקין

חברי המערכת:

עמנואל גרופר, הקריה האקדמית אונו
טובה הרטמן, הקריה האקדמית אונו
מארק צבי ברטלר, אוניברסיטת דיוק
אבי שגיא, אוניברסיטת בר אילן
חן שכטר, מכון מופ"ת

עריכת לשון:

נופר קידר

כתובת המערכת:

הקריה האקדמית אונו, רח' השדרה האקדמית 1, צומת סביון, קרית אונו

טל': 03-5156354

דואר אלקטרוני: ejournal@ono.ac.il

מדיניות המערכת:

כתב העת קשת הוא כתב עת שנתי שנועד לתת במה למחקר והגות על החברה הישראלית כחברה משלבת ורב-תרבותית, בהתאם לחזון של הקריה האקדמית אונו. מערכת כתב העת שואפת לשמש אכסניה למאמרים פרי עטם של אנשי הסגל ולחוקרים מחוצה לו בתחומי החינוך, מדעי הרוח, מדעי החברה, משפטים, מנהל עסקים ומקצועות הבריאות.

ISSN 2706-7475

תוכן עניינים		
עמ' 7		דבר העורך דוד סורוצקין
		מסות
עמ' 12	לשאלת הגבולות: משברי 2023 והחזרה לנקודת המוצא של הציונות	דוד סורוצקין
עמ' 30	משבר הישראליות 1.11.22–7.10.23 ואפילו בימי מלחמה	חביבה פדיה
עמ' 58	משבר הר הבית, המשפט ותורת המשחקים	אורי וייס
עמ' 74	מקורות המשבר הפוליטי בישראל: מבט היסטורי-מדעי	אבנר בן־זקן
עמ' 88	נקנה ביושר: משבר מדעי הרוח במערב בן זמננו	בנימין בראון
עמ' 100	המשבר של הכול	עפרי אילני
עמ' 111	לייצג את הבלתי ניתן לייצוג	יהודה שנהב־שהרבני
עמ' 120	סוריאליזם פוליטי והחור הטראומטי לאחר רצח רבין: דן קדר – על פני תהום	חביבה פדיה
עמ' 138		על המחברים

בעמוד הקודם: דן קדר, ללא כותרת
(כותרת מחוקה: "המהות הקדושה של הכיפה"),

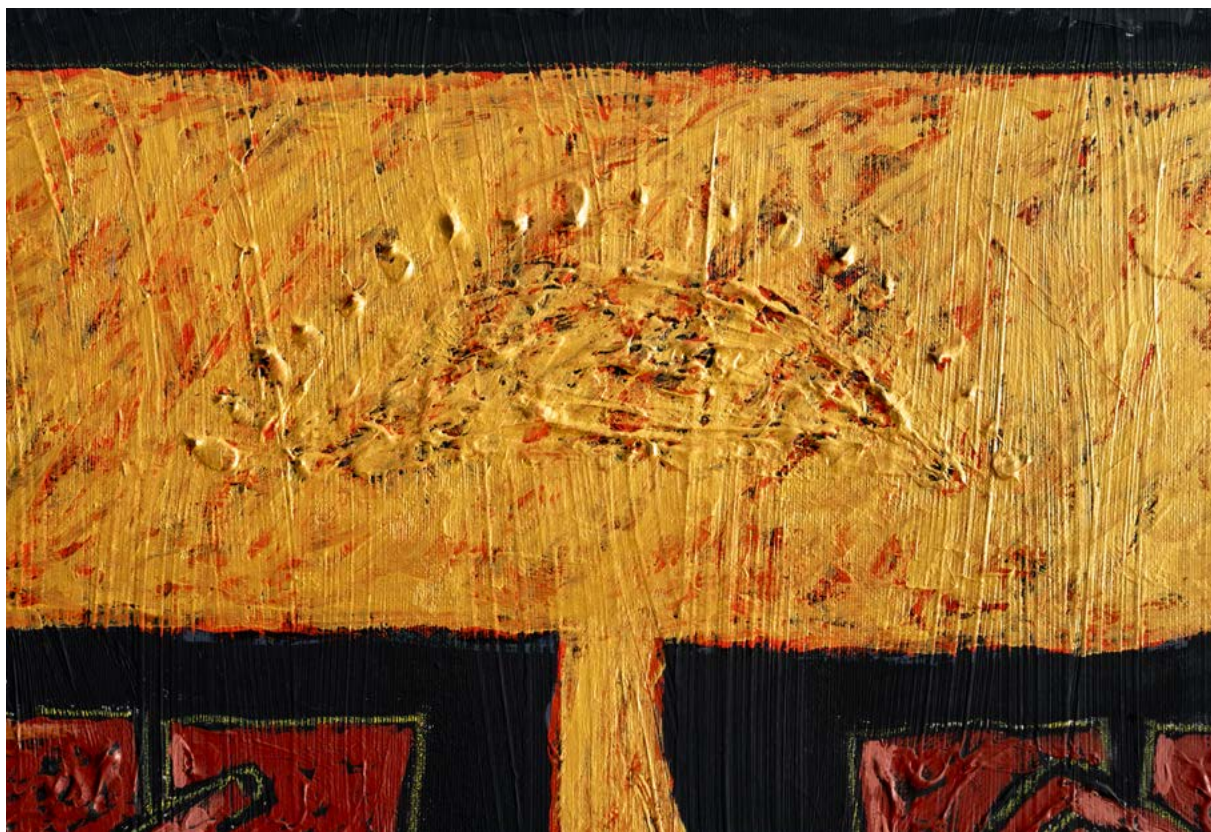
8.10.1996.

שמן על בד, 200X100 ס"מ.

מתוך המיצב **על פני תהום**, 1995-1997,

באדיבות עיריית חולון

למטה: פרט מתוך ללא כותרת (כותרת מחוקה:
 "המהות הקדושה של הכיפה"), 8.10.1996.
 מתוך המיצב **על פני תהום**, 1995–1997,
 באדיבות עיריית חולון

מקורות המשבר הפוליטי בישראל: מבט היסטורי-מדעי

אבנר בן-זקן

המשבר ההיסטורי המתחולל בישראל אינו רק תוצר של מאבקים פוליטיים סביב אינטרסים ושליטה, וגם לא תוצר של מאבקים אישיים תקופתיים. המשבר החמור שבו אנו לכודים הוא פועל יוצא של מבנים מוסדיים רעועים שעליהם נבנתה התנועה הציונית והמדינה. מבט היסטורי-מדעי על תולדות הציונות מעלה תמונה עגומה ולפיה התנועה הציונית, שבנתה את היישוב על בסיס כלים סטטיסטיים של סלקציה והדרה, לא התכוונה לבנייתה של רפובליקה, של מדינה אמיתית, אלא של קהילה יהודית אוטונומית בארץ ישראל. כך שכיום ישראל ניצבת למעשה בצומת היסטורי של להפוך לקהילה יהודית אוטונומית בארץ ישראל, או מעבר לרפובליקה ישראלית המבוססת על מבנים שלטוניים נאומטריים.

כשאנו מדברים על רפובליקה, האסוציאציה הראשונה היא כמובן לרפובליקה הרומית. על מבנה הרפובליקה ועל האתגרים שעברה מאז המאה ה-5 לפני הספירה ועד למאה ה-1 לספירה, ניתן ללמוד מספרי היסטוריה של בני התקופה הרומית. הדמות המייצגת ביותר של הרפובליקה היא הפילוסוף והמשפטן מרקוס טוליוס קיקרו, שגילם בסיפור חייו את הקרב האחרון של הרפובליקה כשהוביל את ההתנגדות לשלטון הדיקטטורי של יוליוס קיסר ויורשיו, מרקוס אנטוניוס ואוקטביאנוס – התנגדות שעלתה לו בחייו. יתרה מכך, כאדם שניצב בצומת היסטורי קריטי וכאחד שצמח ממשפחה שלא הייתה באופן מסורתי מהאצולה, אך הגיע לצמרת הנהגתה בזכות הרפובליקה, קיקרו היה האדם הנכון לסכם את הפילוסופיה הפוליטית הנדרשת לרפובליקה אמיתית. הוא מחבר ספרים וחיבורים רבים, ביניהם **על החובות** (*De officiis*) של כל אזרח כלפי חברתו, **ועל האחוזה** (*De amicitia*) הנדרשת בין אזרחי הרפובליקה; אך מעל הכול נמצא ספרו **על הרפובליקה** (*De res publica*), שנפל לתהום השכחה תחת שלטון הקיסרים, ושחלקים ממנו קמו לתחייה בתחילת העת החדשה בעיקר בצפון איטליה. קיקרו היה למקור השראה להוגים פוליטיים של ערי המדינה, הרפובליקות החדשות שנוסדו בבולוניה, בוונציה ובערים אחרות. **בעל הרפובליקה** מציג קיקרו את חלומו של סקיפיו אפריקנוס, קונסול ומצביא משיאה של הרפובליקה במאה השנייה לפני הספירה. דרך סיפורו קיקרו מציע את עמדתו הפילוסופית פוליטית, שלפיה הרפובליקה הרומית היא רפובליקה מעורבת שיש בה מונרכיה (קונסול), אריסטוקרטיה (סנאט) ודמוקרטיה (עם), שהופכות להיות לישות פוליטית יעילה במידה ומתקיימים בה איזונים ובלמים בין הסמכות של הסנאט, הכוח של השופטים, והחירות של העם. אם כן, **הרפובליקה המאוזנת** של קיקרו הפכה למקור השראה, אך חשוב כבר עכשיו לציין כמה מן החסרונות שלה – הרפובליקה לא נולדה באירוע היסטורי מכונן, שחייב חוקה, אלא בתהליך היסטורי שיצר את האיזונים. כמו כן, אף שתפקידה של הרפובליקה הוא לעסוק בענייני הציבור, עדיין גם במודל האידיאלי שלה אנו מוצאים מדרג ברור של זכויות: רק קבוצה אחת מהעם – משפחות הסנאט – יכולה להוציא מתוכה סנאטורים וקונסולים, ואילו לעם ניתנות משרות כמו הטריבון, שיוצרות איזון.

המסורת של הפילוסופיה הפוליטית רואה בסיפור הסכמתי שפרשתי בפניכם את ההסבר המקובל לעליית הרפובליקות בעת החדשה. אך ברצוני להסיט את הדיון, ולבקש לברר האם מלבד הרפובליקה הרומית היו מקורות השראה נוספים לרעיון הרפובליקה בתחילת העת החדשה? הבה נפנה את הזרקור להומניסט איטלקי בן המאה ה־16, שולי יחסית באותה תנועה אינטלקטואלית שביקשה להחיות את הפילוסופיה הפוליטית הרפובליקנית – קרלו סיגוניו, שככל שאני מביט בו כך עולה בעיני רוחי דמות המגלמת צומת דרכים אינטלקטואלי, נקודת מפגש של מסורות פוליטיות. כאיש רנסנס, עם חינוך מקיף, סיגוניו לקח על עצמו לסקור את המבנים הפוליטיים הקלאסיים. כפרופסור ליוונית באוניברסיטאות של פדואה, ונציה ובולוניה, הוא היה לאחד מההוגים שהחיו את הפילוסופיה הפוליטית היוונית, לא על בסיס הספרים הקנוניים של אפלטון – **פוליטיאה**, ושל אריסטו – **הפוליטיקה**, אלא כמסע ספרותי המנתח את המבנים הפוליטיים שהיו קיימים למעשה ביוון העתיקה. סיגוניו פרסם ב־1564 את ספרו על הרפובליקה האתונאית (*De republica Atheniensium*), שבו הציג את המבנה, החוקים וההיסטוריה של הישויות הפוליטיות של אתונה וספרטה. כקלסיקאי, סיגוניו לא יכול היה שלא לעסוק בעולם הרומי, ושם מצא את עיקר עיסוקו בפרסום פרשנויות לספרי משפט רומי, ואפילו לטעון שמצא ספר אבוד של קיקרו, **על האבל**, שכתב לאחר מות בתו טוליה. כך שלמראית עין, סיגוניו נראה לנו כסוכן שינוי רגיל שדחף לעליית הרפובליקניזם דרך הכתבים הקלאסיים של יוון ורומא. אולם, שנתיים לפני מותו ב־1586, הוציא לאור את ספרו **הרפובליקה של העברים** (*De republica Hebraeorum*) שבו כתב ש"מתת האל ליוונים הייתה הפילוסופיה ולעברים החוקה והמשפט". בספר זה, המתבסס על התנ"ך בלבד, בתרגום השבעים, סיגוניו הציג עמדה מהפכנית: לטענתו הרפובליקה הראשונה הייתה של העברים. היא הייתה שונה מהמודלים היווני והרומי מכיוון שנוסדה באירוע היסטורי מכוון של מתן חוקה – מתן תורה בהר סיני. עוד טען כי החוקה של העברים תפסה כל אחד מחברי הקהילה כריבון של הרפובליקה, חוקה שהייתה בנויה בצורה גאומטרית של חלוקת

כוח והאצלת סמכויות מהעם, לשרי עשרות ולשרי אלפים: חוקה שתחתיה כולם היו שווים, שמנהלים אותה שרים ושופטים, ומעל הכול – חוקה ששאפה לייצר צדק חברתי בדמות הרפורמות האגרריות בכל שנת יובל, שאפשרו את הסירקולציה של האדמות ושמונעות הצבר של כוח כלכלי המסוכנות למבנה הפוליטי.

סיגוניו היה הסנונית, ואחריו הגיעו במאה ה־17 עשרות הוגים פוליטיים פרוטסטנטים, שהאמינו ב־*Sola scriptura*, דהיינו בחזרה לטקסטים המקוריים. הוגים אלה עיינו גם בטקסטים עבריים מלבד התנ"ך, כמו דברי חז"ל, כדי לבסס

יאן לאוקן, איור בספרו של פטרוס קונאוס,

De Repulyk der Hebreënen, תחריט, 1682, מוזיאון אמסטרדם.

Wikimedia commons

את הטיעונים בדבר הרפובליקה העברית. בעבור הוגים אלה, דוגמת פטרוס קונאוס, ההוגה הנוצרי הולנדי (שספרו הרפובליקה של העברים הפך למרכזי בוויכוח סביב ייסוד הרפובליקה ההולנדית), ובאנגליה המשפטן ג'ון סלדן והמשורר של הרפובליקה של קרומוול ג'ון מילטון, ובעבור רבים אחרים – ספר שופטים ייצג את הרפובליקה הקלאסית הקדומה ביותר. עמיתי אריק נלסון, בספרו פורץ הדרך **הרפובליקה העברית** (*The Hebrew Republic*)¹, הראה כי מה שאנו מייחסים כיום למושג רפובליקה מודרנית בא למעשה דווקא מהעברים ולא מהרומאים. דבר זה מתבטא בעיקר בתפיסת הרפובליקה כמבנה שלטוני אנטי־מונרכי, הפועל ליצירת צדק חברתי באמצעות הפצה מחדש של העושר, מגלה סובלנות דתית, ומעל הכול כמבנה שלטוני של האזרחים כולם. ואומנם, מודל זה הפך לאב־הטיפוס של הרפובליקות הראשונות, האמריקנית והצרפתית, ואחריהן שטף המודל הרפובליקני־עברי את בניית המדינות בעולם המודרני כולו: קודם הוגדרו גבולות הרפובליקה, אחר כך ספרו את האוכלוסין, כוננו חלוקה אזורית באופן גאומטרי, ולבסוף בנו את מוסדות המדינה, גם הם באופן גאומטרי. במילים אחרות מוסדות אלה נבנו מלמטה – מהאזרחים, למעלה – למוסדות הפוליטיים המצויים בשווי משקל המבוסס על רעיון אחד – כולם ייצוגים של האזרחים כולם.

איזה מדע עומד מאחורי הקמת הרפובליקות המודרניות? ההיסטוריון של המתמטיקה עמיר אלכסנדר הראה לאחרונה² כי כלי המחשבה היעיל שעמד מאחורי הקמת הרפובליקות המודרניות היה הגאומטריה. מנהיגי צרפת וארצות הברית היו מוקסמים מהגאומטריה. הם בנו את ארמונותיהם בהתאם לכללים גאומטריים, חילקו את הרפובליקות שלהם באמצעות שיטות גאומטריות, ובנו את מוסדותיהם במבנה גאומטרי מאוזן. קחו למשל את החלוקה האזורית הפנימית של צרפת וארצות הברית. בצרפת המחוזות נמדדו באמצעות טריאנגולציה – שיטה למדידת קרקעות שבה מחלקים את השטח למשולשים – כשכל תהליך המדידה מתחיל מעיר מחוז ונמשך עד למרחק של יום רכיבה על סוס. בארצות הברית, לעומת זאת, תומס ג'פרסון התעקש לחלק את המדינה האמריקנית החדשה באמצעות מטריצות ריבועיות של שתי מעלות קווי רוחב וארבע מעלות קווי אורך.

צרפת (département)
חלוקה שווה באמצעות Triangulation.

ארצות הברית (States)
חלוקה שווה באמצעות Coordination.
2 מעלות של קו רוחב ו-4 מעלות קו אורך.

1 Eric Nelson, *The Hebrew Republic: Jewish Sources and the Transformation of European Political Thought* (Harvard University Press, 2010).

2 Amir Alexander, *Proof: How the World Became Geometrical* (Chicago: Scientific American, 2019).

אם כן, ברור כי החפצים להקים רפובליקה באירוע היסטורי מכונן, לתת בו חוקה ולהקים מוסדות לאום אזרחי, חייבים לשבת על לוח הערטוטם ולחשוב בצורה גאומטרית. אולם, תנו מבט חטוף על החלוקה האזורית הישראלית, תנו מבט על היחסים בין הרשויות השונות, ותנו מבט על המבנה החוקתי של ישראל: האם משהו יושב על שולחן הערטוטם? האם הייתה איזושהי מחשבה גאומטרית למי שייסדו את המדינה?

מה הקשר בין אותה מסורת של העברים ובין המדינה היהודית־דמוקרטית שנוסדה פה לפני כ־75 שנה? האם יש בה זכר לאותם כללי יסוד רפובליקניים, כפי שניתן אולי להבין משורה בהכרזת העצמאות "[...] לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין"; או שמא זו מדינה הלוכשת על עצמה כסות של רפובליקניזם, כשבפועל מרבית אזרחיה נתפסים כלא־ראויים לעמדות של סמכות ואחריות? בתשובה לשאלה זו אבקש לברר את שורשיה של המחשבה הפוליטית היהודית החדשה, הציונות. אבקש להבין מדוע ישראל אינה רפובליקה – מדוע אינה מדינה של כולם, מדוע האזרחים בה אינם ריבוניים, מדוע יש אזרחים הנתפסים כאויבים, ואחרים המוכרזים כנטל, ועוד רבים אחרים המרגישים כאזרחים? ומעל הכול, ברצוני לברר מהו המדע שעמד מאחורי ההקמה העקומה של מדינת ישראל?

יהודים במפקדי אוכלוסין, אנטישמיות עולמית ועליית הציונות

ההסבר הסטנדרטי לרקע ההיסטורי של הציונות הוא התפיסה של הציונות כנגזרת למודל הלאומיות האורגנית, שצמחה במרכז ובמזרח אירופה ושעומדת כניגוד לרעיון הרפובליקני של זהות לאומית אזרחית. חדווה בן־ישראל טענה כי חוסר היכולת של היהודים המתבוללים להשתלב בתוך הלאומיות האורגנית של מרכז ומזרח אירופה הוא זה שחולל את הציונות, שבאופן פרדוקסלי העתיקה בחלקו את הרעיון של הלאומיות האורגנית – כלומר, לראות בחלק מהיהודים כשייכים לזהות ראשונית אורגנית עתיקה, שיש להחיותה באמצעות שידוד מערכות מדיניות.³

הראשון שהצביע על כך שהזהות הלאומית היהודית היא אורגנית אך לא אזרחית היה לא אחר מאשר אחד העם. בביקורת שלו על ספרו האוטופי של הרצל **אלטנוילנד**, אחד העם תקף את עצם הרעיון שהמדינה שבדרך תהיה מדינה ככל העמים, עד כדי כך צרם בעיניו הרעיון שבחברה האוטופית בארץ ישראל ילמדו במערכת החינוך ערכים אוניברסליים של מדע ופילוסופיה. וכך כתב בציניות: "באיזו לשון מלמדים את התינוקות בכפר יהודי שבארץ העתיד, מה הם 'הלימודים הראשיים' ומה הם ה'עיקרים הגדולים' (כלומר, ערכים אוניברסליים, א"ב) – מלבד 'בלי הבדל דת ולאום' – שמשותלים לטעת בלב הילדים, ואילו ספרים קוראים הגדולים מלבד 'ספרי מדע לעם'." אחד העם סיים את מאמר הביקורת על **אלטנוילנד** בהצהרה הבאה: "תחיית ישראל שתהיה באמת תחיית ישראל, לא תהיה של ניגרים, אינה יכולה לבוא 'בנשימה אחת' על ידי אקציות וחברות של שותפות מדינית בלבד. אידאל היסטורי דורש התפתחות היסטורית, וההתפתחות ההיסטורית מתנהלת לאטה [...]" בעבור אחד העם בארץ ישראל לא צריכה לקום מדינה לכל היהודים, אלא חברת מופת קטנה, מרכז רוחני, שבפעילותו ארוכת העשורים יצליח לרפא את הרוח היהודית מניווה ולחברה ליסודות האורגניים העתיקים של התרבות היהודית. להגנתו של הרצל יצא מקס נורדאו, שתקף את אחד העם באופן אישי וקרא לו "להשתחרר

3 חדווה בן־ישראל, **בשם האומה: מסות ומאמרים על לאומיות וציונות** (שדה בוקר: מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, 2004).

מכבלי הגטו [...] ארץ מאויינת וחלומותינו, אינה גטו אלא נווה החירות לכל אדם, חירות עולם. הרצל מקיים כאן בפשטות את הקשר למסורת הישראלית היפה ועתיקת הימים בשעה שהוא קובע, בהתאם לדברי קדמוניו, חוקה אחת ומשפט אחד לנו ולגר אשר בשערנו.⁴ אם כן, המאבק היה בין שתי גישות פוליטיות: זו של היהודים המערביים, של הציוניים המדיניים השואפים להקים מדינה בדמותן של הרפובליקות המודרניות, ובין היהודים המזרח-אירופאים ששאפו להקים חברת מופת יהודית, או כפרפרזה לדברי נורדאו: להעתיק את הגטו לארץ ישראל. אולם, בניגוד לתפיסה הסטנדרטית, הציונות המדינית של הרצל – שרצה לפתור את בעיית היהודים – הובסה. התנועה הציונית בחרה בדרכו של אחד העם וחתרה להקים מדינה יהודית, בתהליך היסטורי ארוך של הקמת חברת מופת שתפא את היהודים מניונום הרוחני, ורק אחר כך יוכלו יהודי התפוצות להגר לארץ. זאת ועוד, בניגוד לרושם הראשוני ההבדלים בין נורדאו ובין אחד העם היו קטנים יותר. שניהם שאפו לרפא את היהודים מניונום רוחני או גופני, שניהם סברו כי את הארגון של חברת המופת בארץ והקמתה צריכים לבצע יהודים נבחרים, ולא כל היהודים.

זוהי כאמור היסטוריה של רעיונות. אנו למדים מדבריהם של ראשי הציונות מהם הרעיונות המארגנים שסביבם קמה התנועה ושעליהם התעמתו בכיריה. כולם, והרצל בראשם, חידשו בדבר אחד יסודי – היכולת לראות בצורה אחידה את העם היהודי. אולם, מדוע דווקא הרצל ראה את כל העם היהודי ולא כפי שהיה קודם – קהילות שעסקו בבעיותיהן הפרטיקולריות? התשובה לרוב מתייחסת לחשיפה שלו לאנטישמיות במשפט דרייפוס; אך ברצוני להציג גישה אחרת. אם ניגש לבעיה מכיוון אחר, למשל מההיסטוריה של המדע, האם נוכל להעתיק את השאלה ששאלנו קודם על הרפובליקות המודרניות, ולשאול מהו הכלי המדעי שהוביל להולדת הציונות? מהו הכלי שאיתו ניתן היה לבנות את חברת המופת?

סטטיסטיקה ככלי לבניית חברת מופת

כידוע, בנדיקט אנדרסון טבע את המושג קהילות מדומיינות, וטען כי עליית הלאומיות הייתה תוצר של מהפכת הדפוס שאפשרה את דמיון הקולקטיב הלאומי. במקרה הציוני, היהודים כתבו בשפות שונות, והדפוס לא יכול להיות הסבר מספק לאופן שבו נוצרה לכידות האומה בדמיונו של הרצל. התשובה נעוצה בעניינים פוליטיים שאינם נוגעים ישירות ליהודים. זה נכון שבאירופה המרכזית והמזרחית של המאה ה־19 עלו תנועות לאומיות שתפסו את הלאום בצורה אורגנית ולא אזרחית, אך ללאומים האלה היו גבולות גאוגרפיים מוגדרים, ולמען יצירת האומה נדרש מהם לעשות את מה שעושים לאחר שבונים מדינות – מפקדי אוכלוסין. ואומנם, בסוף המאה ה־19 היה גל של מפקדי אוכלוסין – אוסטרו-הונגריה (1868), גרמניה המאוחדת (1871), האימפריה הגרמנית כולל פרוסיה המערבית וחלקים מפולין (1895), והאימפריה הרוסית (1897). בהתאם למסורת הלאומיות האורגנית המפקדים הגדירו את דתם, זהותם האתנית ומשלוח היד של המתפקדים: וכך לראשונה אותרו היהודים בתוכם, סומנו וכומתו. הגדיל לעשות הסטטיסטיקאי הראשי של האימפריה האוסטרו-הונגרית, גוסטב אדולף שימר, שהוציא ב־1873 מסמך בשם **על הסטטיסטיקה של היהודים בגליציה**.

4 אחד העם, "אלטניילנד", השלח י, מס' ו (תרס"ג).

במסמך זה נקב במספרים מדויקים של יהודים בערים השונות, ובמשלחי היד שלהם.⁵ אם עד עתה יכלו אנטישמים לדבר על היהודי המקומי במונחים אישיים, הרי כעת דרך מפקדים אלה נתגלו היהודים כולם – נתגלתה הכוליות והלכידות של העם היהודי, נתגלה המושג המופשט "יהדות העולם", וכך גם עלתה הנראות של היהודים והפחד מפני היהודים בכלל ולא רק מהיהודי המקומי. יש לציין כי זו אחת הסיבות המרכזיות לעליית האנטישמיות.

אם כן, עליית הציונות אינה רק תמונת מראה לעליית האנטישמיות, אלא גם פרשנות חדשה ואחרת לאותן טבלאות סטטיסטיות, שכימתו את היהודים והמציאו את הממשות של העם היהודי. מדוע דווקא הרצל ראה את הלכידות הזו של היהודים, ומדוע הוא דיבר על מדינה ליהודים ולא על היהדות? הרצל היה כאמור אזרח אוסטרו־הונגרי, במקור מבודפשט, והיה למעשה חלק מדור שלראשונה נגלתה לנגד עיניו – דרך הסטטיסטיקה האימפריאלית – ממשותם הכללית של היהודים. הרגע שבו הרצל מסקר את משפט דרייפוס הוא רגע שבו בתודעה שלו התחברה האנטישמיות למספרים של היהודים בטבלאות. ב־1887 הגיב נחום סוקולוב בעיתון **הצפירה** על עליית האנטישמיות בעקבות מפקדי האוכלוסין. סוקולוב כתב כי על היהודים לפזר את "ענני הסטאטיסטיק הכוזבה" של האנטישמים, ולהראות נתונים שהיהודים הם פרודוקטיביים ומועילים למדינה: "סטאטיסטיק כזאת תפיץ אור בהיר. וכל זמן שאין לנו סטאטיסטיק טובה ונכונה ממספר עמנו לפלוגותיהם, עסקיהם ומלאכתם לא נוכל להעיר את התועים."⁶ אם כן, סדר הדברים ההיסטורי הוא – מפקדי אוכלוסין, היהודים כישות ממשית, עליית האנטישמיות, והציונות כייצוג לאומי לישות הממשית של היהודים המופיעים בטבלאות סטטיסטיות. כך למעשה נולדה הציונות מתוך הסטטיסטיקה.

היכולת של הציונות להמשיך ולהתפתח מעבר לתנועה רעיונית הייתה באיתור היהודים ובכימות שלהם, כלומר בהפיכת היהודים ממושג היסטורי־תרבותי מופשט לאובייקט ממשי. מי שהבין זאת לפני כולם היה מקס נורדאו, שבנאום בקונגרס הציוני החמישי ב־1901 חיבר בין הלאומיות האורגנית ובין הסטטיסטיקה:

אנחנו חייבים לדעת יותר [...] ניתוח סטטיסטי יסודי של הפולק היהודי הוא בעל חשיבות עצומה לתנועה הציונית אנחנו חייבים לגלות באופן אמין ממה עשוי החומר של הפולק (Volksmaterial) שלנו, כדי לדעת עם איזה חומר יהיה עלינו לעבוד. אנחנו צריכים סטטיסטיקה מדויקת אנתרופולוגית, ביולוגית, כלכלית ואינטלקטואלית של הפולק היהודי. אנחנו זקוקים לתשובות כמותיות לשאלות הבאות: מה הוא ההרכב הפיסי של הפולק היהודי? מה גודלם הממוצע? מה מאפייניהם האנטומיים? מה היא הסטטיסטיקה של שיעורי החולי והתמותה שלהם? כמה פעמים בשנה היהודי חולה בממוצע? מה אורך החיים שלהם? מאיזה מחלות הם מתים? מה מספר הנישואים והלידות שלהם? כמה פושעים, חולי נפש, חרשים, פסחים, עיוורים ואפילפטים יש בפולק היהודי? האם יש להם נטייה מיוחדת לפשיעה? כמה יהודים חיים בעיר וכמה חיים בכפר? מה עושה הפולק היהודי למחייתו? כיצד הם עובדים ומה בבעלותם? מה הם שותים ומה הם אוכלים? היכן הם חיים? כיצד הם מתלבשים?

5 Gustav Adolf Schimmer, *Statistik des Judenthums in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern nach den vom K. K. Ministerium des Innern angeordneten Erhebungen und nach sonstigen Quellen* (Austria. K.K. Direction der Administrativen Statistik: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1873).

6 נחום סוקולוב, "אויבניו הפלילים", **הצפירה** 166 (ט"ו באב תרמ"ז [1887]), מצוטט אצל אורן סופר, **אין לפלפלי עיתון 'הצפירה' והמודרניזציה של השיח החברתי הפוליטי** (ירושלים: מוסד ביאליק, 2007), 124–125.

כמה מהכנסותיהם הם מוציאים על מזון, ביגוד, מגורים וצרכים ספיריטואליים? כל אלה חייבים להיות ידועים אם נרצה להבין באמת מה הוא הפולק ולא, כל מה שאנחנו מייחלים לעשות למען הפולק יהיה גישוש באפלה. ללא ידע סטטיסטי אמין של הפולק היהודי כל מה שנאמר עליו יהיו מבעים פואטיים במקרה הטוב וקשקשת ריקה במקרה הרע.⁷

מי שהאיצו בנורדאו להעלות את הדחיפות של הסטטיסטיקה היו מי שתמכו ברעיון חברת המופת של אחד העם, מרטין בובר וארתור רופין. אם להרצל ניתן התואר "חוזה מדינת היהודים", לרופין אפשר להעניק את התואר "בונה חברת המופת היהודית". השילוב בין רעיונותיו של נורדאו בדבר הבראת היהדות באמצעות יהדות השרירים, יחד עם הרקע המדעי של רופין שהחל את דרכו במדע האֵיגְנִיקָה, נתן קריאת כיוון לכיצד ישתמשו בסטטיסטיקה כדי לבנות את חברת המופת.

רופין נולד ב־1876 באזור פוזנן, אזור שנכלל במפקד האוכלוסין הגרמני חמש שנים קודם לכן, מפקד שמטבע הדברים עורר תודעה קולקטיבית של יהודים. רופין החל את דרכו בכלכלה פוליטית, שבגרמניה שולבה עם הוויטליזם – ההנחה שישנו כוח פיזיקלי של חיים עצמם. כשתעשיינים גרמנים חוללו בסוף המאה ה־19 את המהפכה התעשייתית בגרמניה, הם ייבאו לרעיונות הפוליטיים כלכליים כלי מחשבה ביולוגיים. וכפי שבוויטליזם חיפשו ביולוגים אחר כוח החיים, כך גם בתעשייה ניסו להבין את כוח החיוניות, השילוב בין אנרגיה לעבודה, שיכול להביא לתפוקות גדולות יותר. רעיונות אלה, בשילוב עם ספיגת הדרוויניזם ועקרון הברירה הטבעית, הובילו לעליית האיגניקה, ככלי שבאמצעותו ניתן יהיה לעשות סלקציה לכוח העבודה ולהגדיל את התפוקות במפעלים. מדע האיגניקה ביקש לחזות תורשה של תכונות באמצעות מודלים סטטיסטיים, ובאמצעות תחזיות אלה לתכנן את הילודה באופן שיעלים מחלות ויטיב את האנושות. טד פורטר הראה בספרו **גנטיקה בבתי המשוגעים** כי עליית הסטטיסטיקה ככלי ביורוקרטי מודרני חלחלה גם לחקר התורשתיות במחלות הנפש.⁸ רופאים בבתי חולים בגרמניה ניסו לחזות הופעה של מחלות נפש, ולהציע סירוס בפני מי שעלול לגלגל תכונה זאת לדורות הבאים. למעשה בזכות השילוב של הסטטיסטיקה בלימודי התורשה, טען פורטר, נולד מדע הגנטיקה. אולם, כפועל יוצא של מחקרים רפואיים אלה בשילוב עם הדרוויניזם עלתה גם הגרסה הקשה יותר של האיגניקה – ככלי להנדוס החברה, ובמקרה הגרמני כמו אצל הנס האקל, המורה של רופין, ככלי לטיהור הגזע הארי. ב־1901 הצטרף רופין לתחרות פרס קרופ על מאמרים בנושא איגניקה. מאמרו "דרוויניזם ומדעי החברה" זכה במקום השני, והפך את רופין הצעיר לכוכב עולי בשמי האיגניקה הגרמנית. כהמשך פרסם שלושה מאמרים בכתב העת הגרמני **ההווה** (*Die Gegenwart*) בין השנים 1902–1903. במאמרו השני, "תפיסת עולם מודרנית והפילוסופיה של ניטשה" (*Moderne Weltanschauung und Nietzsche'sche Philosophie*), טען רופין כי באמצעות האיגניקה צריך להתפתח בעתיד "על־אדם" מבין בני מינו הדומים לו, ולמען מטרה זו במדינה אידיאלית האזרחים צריכים להכפיף את פעילותם המינית לעיצוב הנעלה של הגזע.⁹

7 מקס נורדאו, "נאום הקונגרס הציוני החמישי", 27 בדצמבר, 1901: מצוטט אצל איתן בלום, "הסטטיסטיקה היהודית בראי המחשבה הציונית", **בתוך הכל מדיד? מבטים ביקורתיים על דירוג וכימות**, בעריכת יוחאי חקק ולאה קסן (באר שבע: אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, 2011), 18.

8 Theodor Porter, *Genetics in the Madhouse: The Unknown History of Human Heredity* (New Jersey: Princeton University Press, 2018).

9 Arthur Rupin, "Moderne Weltanschauung und Nietzsche'sche Philosophie," *Die Gegenwart* 10 (1903): 147–149, 63. no. מצוטט אצל איתן בלום, **ארתור רופין ותכנון התרבות הארצישראלית** (תל אביב: רסלינג, 2020), 62.

לאחר שהקדיש זמנו לעניין האקדמי הטהור, פנה רופין לציונות וליישום כישוריו בבניית האומה. ב־1903 יצא למסע מחקר השטח הראשון שלו בגליציה, היכן שלמעשה היו הנתונים המפורטים ביותר על היהודים, בזכות עבודתו של הסטטיסטיקאי האוסטרי שימר. ב־1903 הצטרף רופין למשרד לסטטיסטיקה של היהודים בברלין, ולאחר כמה שנים עמד בראשו.

במשרד אסף רופין לא רק נתונים של איכויות ראשוניות של היהודים כמו כמות ותפוצה, אלא גם נתונים של איכויות משניות נרכשות, כמו רמת השכלה, בריאות, מצב כלכלי, מקצוע וכדומה. יתרה מכך, הוא הביא את הכישורים שלו באיגניקה ובכלכלה פוליטית, ופיתח כלים סטטיסטיים שיכולים לחזות את ההסתברות של מועמדים לעלייה לארץ ישראל שמסוגלים לתרום לחברת המופת המוקמת ביישוב החדש, ולהשתלב בה.

המפגש המשולש בין רעיון חברת המופת, הפרקטיקה של הסטטיסטיקה, והרעיונות האיגניים והדרוויניסטיים הופיע ב־1904 בספרו הראשון והמשפיע ביותר **היהודים בזמן הזה: מחקר סוציאלי מדעי**, שבו הקדים ותיאר את המוטיבציה שלו כך: "החבורים המרובים על היהודים והיהדות, היוצאים מידי שנה בשנה, עוסקים יותר בדברי נבואות ובהטפות מאשר בתאור דברים כהויתם; הם משתדלים יותר להורות את הצריך להיות תחת להראות את היש. לעומת זאת היתה השאיפה העיקרית שלי – להעמיד את הדברים על אמתותם על סמך מספרים סטטיסטיים."¹⁰

רופין כתב עוד כי ה־urjude, היהודי המקורי, לא היה שמי, אלא התערבב בגזעים שמיים, וזה דרדר את היהודים והוביל לכל המרכיבים התרבותיים של היהודי הגלותי – מנותק מאדמה, סוחר, נכלולי. לכן המשימה הראשונה של התנועה הציונית היא לאתר את קבוצת היהודים המקוריים הנושאים קשר ביולוגי ישיר לקבוצה העברית הקדומה, טהורת הגזע.¹¹ "מעלתם השכלית של היהודים נשארת עומדת על מרום ערכה בתור סימן גזעי ומצדיקה את החפץ ואת השאיפה לשמור על הטיפוס האנושי הנבחר הזה, שיתקיים גם להבא בתור חטיבה מיוחדת לעצמה מבלי התערב באחרים. כל סגולה נבחרת יכולה להכחד אם נושאה לא ימצא לו בן זוג מחונן באותה הסגולה, ובשביל היהודי אין סביבה יותר מוכשרת להמציא לו בן־זוג שכזה מאשר זו שבקרוב עמו."¹²

רופין: אוגניקה – היהודים המקוריים – חברת המופת

10 ארתור רופין, **היהודים בזמן הזה: מחקר סוציאלי מדעי**, תרגום י"ח ברנר (אודסה: מוריה, 1911).

11 שם, 142.

12 שם, 150.

לדעת רופין אפשר לגלות אותם מחדש אם ייבחרו מועמדים מתאימים לעלייה לארץ, ושם בארץ ישראל יחזרו לייעודם הטבעי ויעבדו את אדמתם. מתוכם, בתהליך של ברירה טבעית, תצמח ותעלה קבוצה של יהודים מקוריים הנפרדת מכל הקבוצות המעורבות עם השמים. כך שבחזונו הראשוני של רופין הסטטיסטיקה והאיגניקה יאפשרו קלסיפיקציה של מועמדים, סלקציה והשבחת ההון האנושי והגזעי החיוניים להקמתה של חברת המופת היהודית בארץ ישראל.

המדע של המדינה שבדרך

רופין עבר לארץ ישראל, ובשנת 1907 ייסד ביפו את המשרד הארצישראלי שהיה אמון על סקירת משאבי האדמה ומשאבי האנוש, ייזום של הגירה והתיישבות, הכשרה של קבוצות. הוא הביא עימו את ההכשרה הסטטיסטית, במיוחד באופן שבו אימץ את אנשי העלייה השנייה כבניו, והנחיל להם פרקטיקות של מיון וסלקציה. באותה שנה התפרסם מזכר ראשון של המשרד הארצישראלי: המזכר עסק בסלקציה והבחנה בין יהודים של היישוב הישן ובין יהודים ציוניים בני העלייה השנייה, שמהגרים ויוצרים למעשה את חברת המופת. איתן בלום, בספרו על רופין, כתב כי הוא חולל תהליך של סלקציה באמצעות ברירה טבעית בהכשרות החקלאיות, והפיץ "תודעה סטטיסטית" ודגמי בידול.¹³ המשרד הארצישראלי ניפק למהגרים טפסים וחילק ביניהם שאלונים סטטיסטיים. בשאלונים הופיעו עמודות אופקיות - גברים, נשים וילדים; ועמודות אנכיות - אשכנזים, ספרדים, תימנים, ו"הרריים". שאלונים אלה כוננו בתודעה של אנשי העלייה השנייה את ייעודם כחברת המופת של הארץ. מהגרי עלייה זו עצמם אימצו את השפה הסטטיסטית בתהליכי הסלקציה הפנימיים שלהם. דו"ח סטטיסטי של המשרד מהגליל ב-1914, מוסיף בעמודת ההערות כי "יש 197 פועלים בכל היישובים החקלאיים שבחסות המשרד, מתוכם 54 שמהווים מעמסה על היישוב."¹⁴ בקונגרס הציוני ה-15 תבע רופין שהעלייה תהיה סלקטיבית, ודרש "עלייה איכותית", ובין השנים 1912-1914 דחה 80% מפניותיהם של מהגרים שביקשו להגיע לפלשתינה. מאוחר יותר הגבלות ההגירה של הבריטים היו מתואמות עם עמדה זו של הנהגת היישוב, שבשנות השלושים בחרה לתת סרטיפיקטים למוכשרים ביותר ולא לאלה שהיו נתונים תחת הסכנה הגדולה ביותר. כך שהמשרד הארצישראלי נקט בהגירה בפרקטיקות סלקטיביות, שברנר קרא לה "אכזריות בריאה", בניגוד לעמדה המדינית של ההסתדרות הציונית שקראה לעלייה חופשית. לפי בלום, דו"ח הסקירה הסטטיסטית שכתב רופין בעבור בן-גוריון, של מה שנדרש להקמת מדינה ושנועד לוועידת בילטמור, היה למעשה "העברת לפיד הידע הסטטיסטי מהמאסטר של המדע הפוליטי למנהיג הראשון של מדינת ישראל, שהיה מודע היטב לחשיבות הידע הזה."¹⁵

ואומנם, דוד בן-גוריון תפס את בעיית היהודים ופתרונה במונחים סטטיסטיים. כבר בתחילת דרכו, עם חזרתו מביקור ברוסיה, העתיק נתונים על התיישבות היהודים בברית המועצות כפי שפורסמו בעיתון מקומי. ב-5 בפברואר 1922 הקים בן גוריון את המענה המרכזית, המשרד למידע סטטיסטי על חברי ההסתדרות, שריכז פרטים אישיים של כל החברים ובהתאם לכך הוחלט כי קופת החולים ומשרד העבודה יטפלו אך ורק בחברי הסתדרות שיש להם פנקסי חבר. לצורך עדכון הנתונים הוחלט לערוך מפקד כללי של העובדים בארץ

13 איתן בלום, **ארתור רופין ותכנון התרבות הארצישראלית** (תל אביב: רסלינג, 2020), 275.

14 שם, 116.

15 שם, 248.

ישראל, שכדברי בן־גוריון "כמותו לא היה מזמן הרומאים".¹⁶ ב־1936, במהלך ישיבה של מרכז מפא"י, קשר בן־גוריון בין התודעה הסטטיסטית ובין הקמת חברת המופת, ואמר כי ללא נתונים סטטיסטיים אין לנו עובדות, ו"רק כאשר יעלה בידינו ליצור עובדה יהודית גדולה בארץ הזו, רק אז יבא התנאי המקדים לדיון עם ערבים".¹⁷ זאת ועוד, ביוני 1944 בשיבת הנהלת הסוכנות שעסקה בתוכנית השאפתנית להביא לארץ ישראל מיליון איש, אמר בן־גוריון: "כשאני עוסק באיזה דבר מה אינני מסוגל לעסוק בו אם אינני יודע את כל הפרטים הקטנים שלו. אם אינני יודע אותו לפרטי פרטיו הוא מטושטש אצלי [...] אם לא אדע את פרטי הפרטים איזה יהודים אני לוקח, איך אני מכשיר אותם, מאין אקח אוניות, איך ישכינו אותם פה באופן ארעי ואחר־כך באופן קבוע – אז אין לי תוכנית".¹⁸

ארי בראל, שעניין ביומניו של בן־גוריון, מצביע על כמותם הגדולה של הנתונים המספריים, הדו"חות והטבלאות הגודשים אותה, במגוון עצום של נתונים דמוגרפיים על יהודים ולא יהודים, בנושאים של עלייה, ילודה, תמותה, התפלגות האוכלוסייה לפי חתכים שונים, נתונים כלכליים כספיים ותקציביים.¹⁹

אם כן, ניכר כי המדע של היישוב והמדינה שבדרך היה הסטטיסטיקה שהייתה מונחת על כמה הנחות יסוד: האחת, זו צריכה להיות חברת מופת ולא מדינה של כולם. השנייה, שהתהליך הארוך של בניית חברת מופת מחייב שימוש בכלים סטטיסטיים, במיונם של אנשים ובסלקציה אין־סופית. ואולם השואה שיבשה את התוכניות. התהליך הארוך היה חייב להתקצר, ולתוך גבולות מדינה שהוקמה בדוחק הזמן ב־1948 נקלעו אוכלוסיות רבות שלא היו חלק מחברת המופת: ערבים, בני היישוב הישן וגלים המוניים של מהגרים: ניצולי שואה ויהודים מארצות האסלאם. כך נוצרה הסתירה בין ההצהרות של מגילת העצמאות בדבר מדינה המושתתת "על חזון הנביאים של חירות ושוויון גמור" ובין הצורך להגן על גרעין השליטה של חברת המופת מפני הגורמים החיצוניים השונים.

הדרך לעשות זאת הייתה באמצעות יצירת מדינה בתוך מדינה, חברת מופת בתוך המדינה שרק לה נתונה הזכאות לראות במדינה את עצמה. קבוצות שונות של אזרחים נתפסו כלא־ראויים להיות ריבוניים, וכלא־ראויים לעמדות של סמכות ואחריות – הערבים תחת שלטון צבאי, המזרחים במעברות, והחרדים שהסתגרו בתוך הגטאות שלהם בארץ ישראל.

אולם ככל שחברות אלה הלכו ונפתחו ובאו בשערי המודרנה, כך גם הפרקטיקות הסטטיסטיות הלכו והשתכללו. המרחב האזורי חולק על בסיס הקלסיפיקציה הראשונית – נציגי חברות המופת במועצות האזוריות בשליטה על 80% מאדמות המדינה; הערבים במועצות מקומיות מוקפות באדמות שהועברו לקק"ל, ושגם משפטית לא מתאפשרות להם תוכניות מתאר; המזרחים בעיירות הפיתוח, מוקפים מכל עבר בגבולות של נציגי חברת המופת המסרבים לשתף פעולה על בסיס אזורי.

16 מתוך הוועידה השנייה של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל, ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, תל אביב תרפ"ג (1923), 18. מצוטט אצל ארי בראל, "אפיסטמולוגיה ציונית: פוליטיקת המספרים של דוד בן־גוריון", **עיונים בתקומת ישראל** 22 (2012): 109.

17 פרוטוקול ישיבת מרכז מפא"י, 16.4.1936, ארכיון בן־גוריון. מצוטט אצל ארי בראל, "אפיסטמולוגיה ציונית", 114.

18 פרוטוקול ישיבת הנהלת הסוכנות, 20.6.1944, ארכיון בן־גוריון, חטיבת הפרוטוקולים. מצוטט אצל ארי בראל, "אפיסטמולוגיה ציונית", 91.

19 ארי בראל, **מלך־מהנדס: דוד בן־גוריון, מדע ובינוי האומה** (שדה בוקר: מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, 2014).

מבנה ישראל לאחר חלוקה המבוססת
על קלסיפיקציה של האוכלוסייה.
חלוקה אזרית על בסיס אתני, לאומי ודתי.
אזורים צפופי אוכלוסין, חלוקה דמוגרפית.
אזורים דלי אוכלוסין, חלוקה גאוגרפית.

הביטוי גם במוסדות: בית משפט עליון, שתופס את עצמו כמבצר של צדק שנועד להגן על החוק מפני המוני האזרחים, במקום לראות עצמו כהתגלמותם. הביטוי בכנסת, שם יושבים ייצוגים של המערכת המפלגתית עצמה ולא של העם, של הציבור כולו. הביטוי באקדמיה: פקולטות של מדעי רוח הרואות עצמן כשכפול חילוני של "חברת הלומדים" של הכולל, ושתפקידן להגן על הידע מפני הציבור במקום לגלם את אידיאל התבונה של הציבור כולו. קחו את הצבא: לאחרונה גילה לנו זאב לרר כיצד שוכללו השיטות הסטטיסטיות לרמת קידוד יוצאת דופן במטרה לבנות את מדרג הקב"א המבוסס על הרקע של החייל, על ידיעת עברית, על הפסיכוטכני, על הרקע ההשכלתי והתרבותי של ההורים, ועל המוטיבציה – כל זאת במקום על הכישורים הנדרשים לתפקיד עצמו.²⁰ הביטוי על מפקדי האוכלוסין של ישראל: כפי שהראתה לנו ענת לייבלר במחקרה, המפקדים הפכו לכלי ביורוקרטי להוצאת תושבים ערבים בתוך גבולות ממעמד האזרחות.²¹ הביטוי על המתנחלים הטוענים ששם – במאחזים בלתי חוקיים על אדמות פרטיות – הם בונים חברת מופת. הביטוי על כל הפרקטיקות הללו, שנוסחו ברוחו הסטטיסטית של רופין, שהפכו את התנועה במרחב החברתי למבוססות על השאלות מי אתה? ומהיכן באת? במקום שאלות מהותיות: מה אתה? וכיצד אתה יכול לתרום? הביטוי על כיצד שמות התואר "ראוי" ו"ערכי" המוצמדות לפלוגי משרטטים שדה של יחסי ייצוג, שמתוך המשמעויות הנרמזות ברור לכל הדיוט מי בפנים ומי בחוץ. ראו כיצד לכאורה ישנו שוויון זכויות פורמלי בישראל, אך ישנו אי־שוויון בזכאות של אנשים למשרות של סמכות וכוח: רק אנשים מסוימים יכולים להיות נשיא, ראש ממשלה, שופט בית המשפט העליון, נשיא אוניברסיטה, מגיש חדשות ראשי וכדומה. נדמה כי בישראל לא היחסים הפוליטיים או הכלכליים, אלא דווקא יחסי הייצוג הם אלה שמכריעים את גורל חייו של אדם. קראו את מכתבה של ויקי שירן משנת 1976 ליעקב אייזנמן מהטלוויזיה הישראלית, שבו קבלה על הדרתם של יהודים מזרחים מהתוכנית "עמוד האש", וכתבה לו: "אתה ואני גדלנו בארץ, ארץ ישראל שלי, אבל רק כאשר בגרתי הבנתי שהיא לא שלי, היא שלך."

20 זאב לרר, **הקוד האתני: קב"א, מזרחים, אשכנזים** (תל אביב: הקיבוץ המאוחד / ספריית פועלים, 2021).

Anat Leibler & Daniel Breslau, "The Uncounted: Citizenship and exclusion in the Israeli Census of 1948," *Ethnic and Racial Studies* 28, no. 5 (2005): 880–902.

יומיום אני חייבת להוכיח לך שאני זכאית, לארץ הזאת, להיכלל בהיסטוריה שלה, כלי הביטוי שלה, בכח ובמשאבים שלה [...]": והיא קוראת לו בסוף מכתבה "אל תתן לקרתנות לבורות, לעצלות ובעיקר לחוסר היושר לקבוע את ההיסטוריה הישראלית".²² שאו מבט אל עו"ד משה קריף, שבמאבקיו ההרואיים בבתי המשפט, בבג"צ הקרקעות, בנבעת עמל, ובאום אל־חיראן, חזר על אותו טיעון רפובליקני – המדינה היא גם של אזרחים הנמצאים בשולי החברה.²³ ראו כיצד השדה החברתי כולו טעון בחשד, האזרחים כולם נחשדים, כל מפגש עם רשויות החוק האזרח הוא קודם כל חשוד, כיצד הפרקטיקות של המחקר הסטטיסטי מופנות לבדיקת הרקע של האדם, לחשוף את האני הטבעי שלו, על מנת לבדוק אם הוא חלק מחברת המופת או לא, על מנת להכריע אם הוא זכאי להיות אזרח ריבוני.

ומה תהיה מטפורה הולמת יותר לסלקציה הסטטיסטית יותר מאשר הפנקס – פנקס זיהוי, פנקס אדום, פנקס של ספיר, פנקס שירות. הביטוי ב"פנקסנות" כשם תואר של הפרקטיקה הפוליטית עצמה, ושאלו את עצמכם: האם אנו רוצים להמשיך בקלסיפיקציה ובסלקציה ובשמירה על חברת המופת? או שמא, אם חפצי חיים אנחנו, האם לא עדיף שננטוש את הפנקסים ונפנה לשולחן השרטוטים ונחשוב יחד כיצד להפוך את ישראל לרפובליקה?

סוף דבר

הצגתי בפניכם את המסורת הרפובליקנית שהתחילה בעברים, מסורת הדורשת מבט גאומטרי המגלם את האזרחים במוסדות במדינה, ומולה הצגתי את ההיסטוריה של המדינה המבוססת על מיונים וסלקציות סטטיסטיות. זהו רגע נכון לקרוא לישראלים לחזור ללוח השרטוטים ולהביט על המקום הזה במבט גאומטרי המייתר את הזהויות של הפרטים, והמאפשר להקים רפובליקה ישראלית. על לוח השרטוטים נצטרך לעסוק בשלוש סוגיות מרכזיות לקראת הקמתה של רפובליקה ישראלית:

ראשונה – קיבוע גבולות. ידיעה ודאית היכן מתחילה ונגמרת המדינה, והיכן מתחיל ומסתיים משטר החוקים האחד של. וכן, מי הם הפרטים שמצויים בגבולות אלה שנוכל לקרוא להם אזרחים.

שנייה – מעבר לבחירות אזוריות. יצירת אזורים בצורה גאומטרית תערבב אוכלוסיות שכנות, תעלה שיח של אינטרסים ולא של זהויות, ותצמיח הנהגה מקומית הקרובה לבוחריה ומייצגת אותם.

שלישית – כתיבת חוקה. לא כמהלך משלים לחוקי היסוד, ולא כיצירה של מסגרת חקיקתית קוהרנטית, אלא כאירוע היסטורי מכונן דווקא, של הסכמה על זהותה של המדינה הישראלית ועל כללי היסוד שלה.

מתוך כך, מעל ללוח השרטוטים, נוכל לחזות גם בלידתו של הלאום הישראלי, ומעל הכול נוכל ליצור אופק אופטימי למקום הכמעט בלתי אפשרי הזה. המשימה הענקית הזו מוטלת על כתפי בני דורנו. ללא שידוד מערכות מדיניות, לא תוכל ישראל לשרוד.

22 תיק "נשיא המדינה יצחק נבון – רשות השידור", ארכיון המדינה, נ-338/8, 162–177.

23 משה קריף, מזרחית: סיפורה של הקשת הדמוקרטית המזרחית והמאבק החברתי בישראל 1995–2005 (ראשון לציון: גלובוס הספריה, 2005).